

Bijlage 1

Fragmenten in voorpublicatie uit:

Jos Martens, *De Kruistochten. Eeuwen Jihad om het Heilig Land.*

FREDERIK II *Stupor Mundi* & de Zesde Kruistocht (1227-1229)

Met keizer Frederik II van Hohenstaufen duikt een der meest intrigerende en controversiële heersersfiguren van de hele Middeleeuwen binnen het blikveld van de kruistochten.

Zijn tijdgenoten noemden hem wegens zijn verbazingwekkend ruime kennis en wetenschappelijke belangstelling: ‘*Stupor mundi et immutator mirabilis*’, ‘*De verbijstering van de wereld en haar wonderbaarlijke veranderaar.*’

Hij was de grote afwezige in de Vijfde Kruistocht. Toen en later had hij zowel hartstochtelijke verdedigers als even fervente vijanden, tot in onze tijd toe.

Frederik (1194-1250) was de zoon van keizer **Hendrik VI** (1190-1197) en **Constance van Sicilië**. Via zijn moeder was hij de kleinzoon van **Rogier II** van Sicilië (1095 - 1154). Frederik Rogier (genoemd naar twee illustere voorouders, Rogier en de legendarische **Frederik Barbarossa**) werd geboren op 26 december 1194, één dag na de kroning van zijn vader Hendrik VI tot koning van Sicilië. Hendrik was toen reeds Heilig Rooms Keizer. Hij overleed in september 1197, tijdens een jachtpartij in de buurt van Messina, terwijl zijn ridders in het Heilig Land in afwachting van zijn komst de steden Beiroet en Sidon veroverden. Frederiks moeder, Constance, maakte als (postuum geboren) dochter van Rogier II aanspraak op de koningskroon van Sicilië. Zij liet haar drie jaar oude zoontje in mei 1198 tot koning kronen en stelde zichzelf aan als regent. Constance stierf nog in hetzelfde jaar. Zij had nog net voor haar overlijden een raad van regenten ingesteld en de nieuwe paus **Innocentius III** gevraagd als voogd over haar zoontje.

Frederik was sinds 1215 Duits koning en van 1220 tot 1250 keizer van het Heilige Roomse Rijk. Hij ontwikkelde zich tot een uitmuntend politicus en een echte cultuurmens. Hij sprak naar verluidt negen talen en schreef er zeven, onder meer **Latijn**, **Arabisch** en **Grieks**. Door zijn zeldzame begaafdheid en zijn brede ontwikkeling was hij in veel opzichten zijn tijd ver vooruit. Bij voorkeur verbleef hij op Sicilië, de smeltkroes van de Normandische, Byzantijnse en Arabische cultuur. Daar leefde hij als een oosters kalief, beschermd door een lijfwacht van moslims. Hij had een grote bewondering voor de islam en de antieke cultuur.

Dat belette hem niet tussen 1222 en 1224 hardhandig een opstand neer te slaan van Arabische Sicilianen, die plaatselijk een eigen islamitische staat wilden stichten.

Kruisvaarder en koning van Jeruzalem

Uit zijn doorgedreven voorbereidingen blijkt dat Frederik werkelijk vastbesloten was om zijn kruistochtgelofte alsnog te vervullen. Zo liet hij ondiepe trekschuiten bouwen, om te gebruiken op de Nijl: een bewijs dat hij lessen had getrokken uit de tekorten en fouten tijdens de Vijfde Kruistocht.

In juni 1225 - tien jaar nadat hij voor het eerst het kruis had aangenomen - stemde hij in met een hele reeks verregaande voorwaarden van zijn vroegere leermeester, paus **Honorius** (1216 - 1227). Zijn kruistocht zou vertrekken op 15 augustus 1227 en hij beloofde twee jaar lang in het Oosten te strijden. Gedurende al die tijd moest hij op eigen kosten duizend ridders onderhouden. Hij zou voor vijftig volledig uitgeruste galeien zorgen en honderd transportschepen die in staat waren om in totaal tweeduizend bewapende mannen met ieder drie paarden te vervoeren. Daarbij zou hij in vijf termijnen 100.000 ons goud in bewaring geven aan de patriarch van Jeruzalem, koning **Jan van Brienne** en de grootmeester van de Duitse orde. Als hij om een of andere reden het Heilig Land niet bereikte, zou het geld gebruikt worden voor de verdediging van het Latijnse Oosten. Indien hij niet op kruistocht vertrok, zou hij bovendien geëxcommuniceerd worden.

Frederiks betrokkenheid bij het Heilige Land was toegenomen sinds besloten was dat hij zou trouwen met **Yolande**, de dochter van Jan van Brienne en erfgename van het koninkrijk Jeruzalem. In november 1225 huwde de keizer met Yolande. Onmiddellijk nam de ambitieuze Frederik de titel aan van koning van Jeruzalem, waarop hij in feite pas recht had na zijn aankomst in de Levant. Jan van Brienne was furieus en zocht steun bij paus Honorius.

In Europa kwam de rekrutering voor de kruistocht ondertussen nu goed op gang. Een flink aantal Noord-Duitsers nam het kruis aan, vooral door toedoen van de **Duitse Orde**, die tijdens de recente campagne in Egypte behoorlijk veel aanzien had verworven. In de zomer van 1227 verzamelden de Duitsers en een grote groep Engelsen zich in Brindisi. In de intense hitte van de Apulische zomer brak er ziekte uit.

Toch zeilde een eerste groep schepen uit. Nauwelijks in zee werden verschillende leden van het keizerlijk hof ziek en stierven. Toen werd de keizer zelf getroffen en zijn schip moest terugkeren naar de wal. De nieuwe paus, **Gregorius IX** (pontificaat: 1227 tot 1241) beschuldigde Frederik ervan dat hij andermaal uitvluchten zocht. Hij verweet hem nogmaals het mislukken van de Vijfde Kruistocht en **excommuniceerde** de keizer. De banvloek betekende dat hij geen sacramenten mocht ontvangen en dat niemand binnen de gemeenschap der christenen enig contact met hem mocht onderhouden. **Reeds toentertijd werd dit vrij algemeen beschouwd als een uiting van pure pauselijke kwaadwilligheid en een poging om Frederik politiek uit te schakelen in Italië.** Gregorius IX werd bijvoorbeeld als reactie door een oproer verdreven uit Rome. De dood van Yolande van Jeruzalem kort na de geboorte van een zoon, Koenraad, vormde echter een ernstige tegenslag.

Desondanks wilde Frederik na zijn herstel nog steeds zijn gelofte nakomen, niet alleen om zijn naam te zuiveren, maar ook om zijn aanspraak op Jeruzalem te bekrachtigen. Op dit moment schonk het lot hem een kans om al zijn doeleinden tegelijk te verwezenlijken. Er heerste opnieuw strijd tussen sultan **al-Kamil** van Egypte en de sultan van Damascus. Daarom bood al-Kamil aan om Jeruzalem aan Frederik en de christenen terug te geven als de keizer hem wilde steunen tegen ...Damascus.

Begin september **1228** zette Frederik in Tyrus dan uiteindelijk voet aan wal. De tempeliers, hospitaalridders en geestelijken begroetten hem met grote geestdrift ondanks de excommunicatie. De keizer zond bodes naar Gregorius om de ban op te heffen, maar die weigerde dat.

Dankzij zijn uitmuntend diplomatisch talent en zijn uitstekende kennis van de Arabische wereld en taal, wist Frederik zonder slag of stoot tot een goed einde te brengen waar al zijn voorgangers sinds de Eerste Kruistocht hadden gefaald.

In februari 1229 sloot hij een bestand met al-Kamil. De christenen verkregen tien jaar lang de vrije beschikking over de heilige plaatsen en de toegangen daartoe. Het koninkrijk Jeruzalem kreeg de Heilige Stad terug evenals Bethlehem, Nazareth, een groot deel van Galilea en het gebied rond Sidon. [De twee heilige moskeeën, Rotskoepel en al-Aksa bleven in handen van de moslims, maar christenen mochten ze bezoeken.](#)

De overeenkomst riep in de islamitische wereld bijna evenveel onbegrip en weerstand op als in het Westen. De christenen, onder wie in de eerste plaats de paus, vonden het niet kunnen dat een bestand werd gesloten met ongelovigen in plaats van hen met het zwaard te verdrijven. Veel moslims achtten het beschamend dat Saladins herovering van Jeruzalem op de ongelovigen ongedaan werd gemaakt. Arabische bronnen meldden dat de sultan zelfs de moslims uit Jeruzalem deed vertrekken.

Toen hij in maart 1229 als eerste westerse heerser na zoveel jaren bloedvergieten en strijd de Heilige Stad binnen reed, zwegen de klokken en werd er geen dienst gecelebreerd wegens de nog steeds geldende excommunicatie. Er heerste geen officiële vreugde, eerder 'geween en geknars van tanden', zoals de Schrift zegt. Het werd hem niet gegund, niet door de paus, de patriarch of de tempeliers en johannieters, niet door de hoogste inheemse Frankische adel, die hij door zijn aanmatigend optreden voor het hoofd had gestoten.

Eerst bracht hij een bezoek aan de Rotskoepel, begeleid door zijn vooraanstaande islamitische gastheren, waarbij hij zijn respect betuigde voor de islam. Op 17 maart 1229 trad Frederik de Heilige Grafkerk binnen om te bidden. Een voorbeeld van de opperste ironie der geschiedenis: een geëxcommuniceerde kruisvaarder nam zonder geweld Christus' graftombe in bezit voor de christenheid. Voor Frederik was dit het ultieme bewijs dat God zijn gedrag ondubbelzinnig goed keurde.

De volgende dag plaatste hij de keizerlijke kroon op zijn eigen hoofd - niet zoals vaak beweerd wordt, de kroon van Jeruzalem. In brieven aan Europese monarchen schreef Frederik het succes van zijn onderneming toe aan Gods zegen. Impliciet betoogde hij zo dat hij ten onrechte was geëxcommuniceerd. En even impliciet reikte hij de paus hiermee de vredespalm.

Terwijl de moslims onder de indruk waren van Frederiks geleerdheid, verbijsterde hij hen door zijn kennelijke onverschilligheid jegens zijn eigen geloof. Dit kan deel uitgemaakt hebben van zijn charmeoffensief, maar was misschien ook een uiting van zijn minachting voor de paus, eerder dan van gebrek aan christelijke overtuiging. [Aan beide zijden was verdraagzaamheid geen kenmerk van dit tijdperk.](#) Doorsnee kruisvaarders, zowel als hun moslimopponenten, stonden vijandig tegenover elkaars geloof. In woorden van onze eigen tijd passen termen als: godsdienstfanaten, religieuze extremisten en fundamentalisten. Frederik hoorde niet thuis in het gebruikelijke prentje. En dat maakt mensen onrustig.

Voor zijn tegenstanders in het Westen golden de bereidheid van de keizer om met de moslims samen te werken en zijn lange filosofische en wetenschappelijke discussies met hen - in het onverstaanbare Arabisch dan nog - als een teken van zijn morele verval. Maar onbetwistbaar had hij een geweldig resultaat geboekt.

Strijd en kortstondige verzoening

Inmiddels viel een pauselijk leger zijn gebieden in Zuid-Italië binnen, onder aanvoering van Jan van Brienne de vroegere koning van Jeruzalem en zijn voormalige schoonvader. Het nieuws dwong Frederik om vroeger dan voorzien te vertrekken. Dat het hoofd van de Latijnse Kerk na deze successen in het Heilig Land zo schromelijk misbruik maakte van zijn afwezigheid is een onbegrijpelijk cynische en wraaklustige zet en was dat toentertijd evenzeer voor veel mensen.

Castel del Monte, jachtslot van Frederik II: in Apulië. Diende als model voor de kloosterbibliotheek in Umberto Eco, *De naam van de roos*. Eigen foto.

Op 10 juni 1229 was Frederik terug in Brindisi. Hij slaagde er spoedig in de pauselijke troepen te verdrijven. In 1230 kwam het eindelijk tot een verzoening en in augustus van dat jaar werd de kerkban opgeheven. De keizer behield het bestuur over zijn gebieden. Zuid-Italië en Sicilië bouwde hij in de volgende jaren uit tot de best gecentraliseerde ambtenarenstaat van Europa.

Weldra hernam Frederik zijn pogingen om zijn macht over geheel Italië uit te breiden. In 1237 versloeg hij de coalitie van Lombardische steden en in 1241 verwoestte hij de Kerkelijke Staten. Opnieuw sloeg de paus hem in de ban, onder meer wegens ketterij en ongeoorloofd machtsmisbruik. De vergeldingsmaatregelen van Frederik waren zo erg, dat de nieuwe paus, **Innocentius IV** (1243-1254), in 1245 naar Lyon vluchtte waar hij een algemene kerkvergadering samenriep om de keizer af te zetten.

In zijn laatste levensjaren ontpopte Frederik zich steeds meer tot een **paranoïde tiran**, wiens optreden vooral in Noord - Italië ontsierd werd door het sadistische optreden van zijn luitnants - met onder anderen zijn schoonzoon Ezzelino, de schrik van Verona en Padua - die een apocalyptisch spoor van brandstichting, plundering, verminking, bloedbaden, executies en onnoemelijk menselijk leed trokken bij hun veroveringen van opstandige steden. Zijn plotse dood in 1250 bracht uiteindelijk de ontknoping van de machtsstrijd.

Porfieren sarcofaag van Frederik II in de kathedraal van Palermo.

Bovenstaand relaas verklaart hopelijk afdoende waarom Frederiks kruistocht in veel overzichten **geschrap**t is uit de officiële reeks expedities naar het Heilig Land. Normaal zou dit de **Zesde Kruistocht** geweest zijn.

Ironisch genoeg is deze veelzijdige heerser tot in onze tijd vooral bekend gebleven bij ... **valkeniers**. De grootste liefde van de keizer ging onbetwistbaar uit naar zijn valken, die hij persoonlijk fokte, africhtte en vooral: observeerde.

Uit Frederiks passie groeide zijn geschrift *De arte venandi cum avibus*, 'Over de kunst van het jagen met vogels'. Hij schreef het werk, in goed en nuchter Latijn, op het einde van zijn leven. Het boek is verlucht met rijkelijk gekleurde afbeeldingen, waarvan er vermoedelijk een aantal door de keizer zelf werden getekend. Het was bestemd voor zijn zoon en opvolger **Manfred**. Hij behandelt alle aspecten van het opleiden en verzorgen van zijn geliefde valken en van de valkenjacht: de soorten, hun verspreidingsgebied, de trek, het vliegmechanisme, enz... Door de eeuwen heen is het een standaardwerk gebleven waarnaar experts ook **heden** nog vaak grijpen. Alleen lezen ze het niet meer in het Latijn, maar in dure Engelse uitgaven, doch nog steeds met de schitterende originele illustraties.

Frederik interesseerde zich ook voor andere dieren die hij uit alle windstreken verzamelde. Aan het keizerlijk paleis te Palermo liet hij een **zoo** bouwen, waar hij kamelen en andere exotische dieren bestudeerde. Een aantal daarvan nam hij zelfs mee op reis als statussymbool, begeleid door een hofstoet zwarte Moorse dienaren, die overal in Italië opschudding en bewonderende volkstoelopen veroorzaakten. De **olifant** die Al- Kamil hem had geschonken, droeg tijdens Europese campagnes een houten toren, waarop de keizerlijke banier wapperde; het dier leefde tot 1248.

De sultan zond hem eveneens in een met juwelen bezetten tent een kostbaar **planetarium** waarin beelden van de zon en de maan voortbewogen werden door een uurwerk dat zowel overdag als 's nachts de tijd kon aangeven en dat toeliet zons- en maansverduisteringen te voorspellen - Frederik liefste bezit. En een getuigenis van de wetenschappelijke voorsprong van het Oosten op Europa.

Modern standbeeld van Frederik II (2006) in Pfullendorf (Duitsland).

Frederik II met valken uit *De arte venandi cum avibus*. (Uit een manuscript in de Biblioteca Vaticana, Pal. lat 1071), laat 13de eeuw.

De arte venandi cum avibus. Facsimile, Arnstein, Kloosterbibliotheek.

*